

Original Research Paper

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİ (2000–2020): STRATEJİ TƏRƏFDAŞLIQDAN MÜTTƏFİQLİYƏ DOĞRU

Elgün Məmmədov

<https://orcid.org/0009-0007-8712-8347>

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan

Article history

Received: 30.09.2026

Revised: 05.10.2026

Accepted: 17.10.2026

*Corresponding Author: Elgün

Məmmədov, Naxçıvan Dövlət

Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan

Email: elgunmammadov@ndu.edu.az

Xülasə

Məqalədə 2000–2020-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyəti arasında formalaşan çoxşaxəli strateji tərəfdaşlıq və müttəfiqlik münasibətlərinin dinamikası, müqavilə-hüquq bazası, transmilli enerji və nəqliyyat-logistika layihələri, hərbi-strateji əməkdaşlıq mexanizmləri və mədəni-humanitar inteqrasiya prosesləri kompleks şəkildə tədqiq olunur. XXI əsrin ilk iki onilliyində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin “Bir millət, iki dövlət” düsturuna əsaslanan ikitərəfli əlaqələr Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurası (YSƏŞ) vasitəsilə institusional müstəviyə daşınmış, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, TANAP və Bakı-Tbilisi-Qars meqa layihələri ilə geoiqtisadi sütunlar üzərində möhkəmlənmişdir. Xüsusilə, Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin Türkiyə Silahlı Qüvvələri (TSK) modelinə uyğunlaşdırılması, birgə hərbi təlimlər və müdafiə sənayesi sahəsində (PUA texnologiyaları) inteqrasiya 2020-ci il 44 günlük Vətən müharibəsində Zəfərin mühüm hərbi-texniki və doktrinal zəminini yaratmışdır. Məqalədə həmçinin Naxçıvan Sazişi (2009) və Türk Şurası, TÜRKSOY, YTB vasitəsilə mədəni-humanitar əlaqələrin siyasi-strateji təsir mexanizmləri elmi təhlil edilir.

Açar sözlər: *Azərbaycan, Türkiyə, strateji müttəfiqlik, BTC, TANAP, BTQ, hərbi əməkdaşlıq*

GİRİŞ

XXI əsrin əvvəllərindən etibarən Cənubi Qafqaz və Yaxın Şərq regionlarında cərəyan edən dərin geosiyasi və geoiqtisadi proseslər Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Cümhuriyyəti arasında münasibətlərin keyfiyyətcə yeni mərhələyə yüksəldilməsini zəruri etmişdir. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin “Bir millət, iki dövlət” düsturu və Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi Mustafa Kamal Atatürkün “Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kədəri bizim kədərimizdir” kəlamı iki ölkə arasındakı strateji münasibətlərin ideoloji, mənəvi və dövlətçilik bünövrəsini təşkil edir. 2000–2020-ci illəri əhatə edən iyirmi illik period Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin sadəcə ənənəvi dostluq və qardaşlıq çərçivəsindən çıxaraq, institusional formalaşmış, çoxşaxəli və beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminə birbaşa təsir göstərən strateji müttəfiqlik modelinə çevrilməsi ilə xarakterizə olunur.

Mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, bu dövrdə qurulmuş siyasi, iqtisadi, hərbi-strateji və mədəni baza Cənubi Qafqaz regionunda 30 ilə yaxın davam edən işğalçılıq siyasətinə son qoyulması və 2020-ci il 44 günlük Vətən müharibəsində tarixi Zəfərin qazanılması üçün həlledici rol oynamışdır. Tədqiqatın əsas məqsədi 2000–2020-ci illərdə iki dövlət arasında təşəkkül tapmış çoxşaxəli əməkdaşlıq modelinin inkişaf dinamikasını, müqavilə-hüquq bazasını, transmilli enerji və logistika infrastrukturlarını, hərbi doktrinal integrasiyanı və mədəni-humanitar siyasətin geostrateji təsir mexanizmlərini kompleks şəkildə elmi analizə cəlb etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyasını tarixi-xronoloji, müqayisəli-siyasi analiz, sintez, kontent-analiz və sistemli yanaşma metodları təşkil edir. Tədqiqat materialı kimi Azərbaycan və Türkiyə dövlət arxivlərinin sənədləri, ikitərəfli müqavilə və sazişlər, beynəlxalq enerji və nəqliyyat hesabatları, eləcə də yerli və xarici elmi literature istifadə edilmişdir.

1. Heydər Əliyev dövründə müqavilə-hüquq bazasının inkişafı (2000–2003)

XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan Respublikası müstəqilliyinin bərpasından sonra xarici siyasətində Türkiyə Cümhuriyyəti ilə münasibətlərin inkişafını prioritet istiqamət kimi müəyyən etmişdir. 2000–2003-cü illərdə əsas siyasi məqsəd 1990-cı illərdə bərqərar olunmuş mənəvi-siyasi yaxınlığı rəsmi müqavilə və sazişlər sistemi vasitəsilə hüquqi baxımdan möhkəmləndirmək idi. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin uzaqgörən xarici siyasət strategiyası nəticəsində Türkiyə Azərbaycanın beynəlxalq platformalarda (BMT, ATƏT, İƏT, QDİƏT) ərazi bütövlüyünü, suverenliyini və hüquqlarını qətiyyətlə müdafiə edən əsas müttəfiqə çevrilmişdir.

Bu illər ərzində ikitərəfli müqavilə-hüquq bazasının genişləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. 12 mart 2001-ci ildə Ankarada Azərbaycan təbii qazının Türkiyə Cümhuriyyətinə nəqlinə dair imzalanmış saziş iki ölkə arasında uzunmüddətli enerji strategiyasının təməl daşlarından biri oldu. Bu sənəd təkcə iqtisadi mahiyyət daşımayıb, eyni zamanda iki dövlətin siyasi iradəsinin və qarşılıqlı etimadının bariz göstəricisi idi. Heydər Əliyev dövründə atılan bu addımlar sonrakı illərdə transmilli layihələrin həyata keçirilməsi üçün möhkəm zəmin yaratdı.

1.2. İlham Əliyev və Rəcəb Tayyib Ərdoğan dövründə siyasi qardaşlığın inkişafı

2003-cü ildən etibarən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Baş Naziri (sonradan Prezidenti) Rəcəb Tayyib Ərdoğanın rəhbərliyi ilə ikitərəfli münasibətlər dinamik inkişaf fazasına qədəm qoydu. Liderlər arasındakı yüksək səviyyəli şəxsi dostluq və qarşılıqlı etimad dövlətlərarası münasibətlərin bütün sahələrdə sürətlə dərinləşməsinə xidmət etdi. 2004-cü il aprel 13-də Ankarada imzalanmış uzunmüddətli iqtisadi və ticarət əməkdaşlığı haqqında saziş ticarət, sənaye, enerji və nəqliyyat sahələrində integrasiyanı sürətləndirdi.

2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin, 2007-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin istifadəyə verilməsi iki ölkənin geoiqtisadi asılılığını və strateji ortaqlığını ən yüksək səviyyəyə qaldırdı. Regional və qlobal xarakterli bütün məsələlərdə Azərbaycan və Türkiyə beynəlxalq kürsülərdən vahid diplomatik mövqedən çıxış etməyə başladılar.

1.3. Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının (YSƏŞ) yaradılması və rolu

Azərbaycan-Türkiyə ikitərəfli münasibətlərinin institusionallaşmasında 2010-cu il dönüş nöqtəsi oldu. 16 avqust 2010-cu ildə Bakı şəhərində “Strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Müqavilə” imzalandı. Bu müqavilə tərəflərdən birinə üçüncü dövlət tərəfindən hərbi təcavüz edildiyi təqdirdə BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsinə uyğun olaraq qarşılıqlı hərbi yardım göstərilməsini öhdəliyə götürürdü.

Eyni ilin 15 sentyabr tarixində Prezident İlham Əliyev və Baş Nazir Rəcəb Tayyib Ərdoğan tərəfindən Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının (YSƏŞ) təsisi haqqında Birgə Bəyannamə imzalandı. YSƏŞ iki ölkənin dövlət başçılarının həmsədrliyi, nazirlər kabineti üzvlərinin iştirakı ilə müntəzəm toplanan və siyasi, iqtisadi, hərbi, energetika, nəqliyyat və humanitar sahələrdə qərarların qəbulunu, icrasını əlaqələndirən ali institusional organ rolunu oynamağa başladı.

2. Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurum boru kəmərlərinin strateji əhəmiyyəti

XXI əsrin ilk iki onilliyində Cənubi Qafqazın geopolitik arxitekturasını dəyişən əsas amil Azərbaycan və Türkiyənin birgə həyata keçirdiyi transmilli infrastruktur olmuştur. 2006-cı ildə istismara verilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) Əsas İxrac Neft Boru Kəməri Xəzər karbohidrogen ehtiyatlarının Rusiya monopoliyasından kənar, Aralıq dənizi vasitəsilə dünya bazarlarına kəsintisiz və təhlükəsiz nəqlini təmin etdi. BTC Azərbaycana yüz milyardlarla dollar valyuta axını qazandırmaqla yanaşı, Türkiyənin Ceyhan limanını beynəlxalq neft qovşağına çevirdi. 2007-ci ildə açılışı olan Bakı-Tbilisi-Ərzurum (BTƏ) Cənub Qaz Kəməri isə “Şahdəniz-1” yatağından hasil olunan təbii qazın Türkiyə bazarına çatdırılmasını reallaşdırdı. BTƏ Türkiyənin enerji təchizatında mənbə diversifikasiyasını təmin etdi və iki ölkənin gələcək meqa qaz layihələri üçün diplomatik və texniki platformasını formalaşdırdı.

2.1. TANAP layihəsi və Avropanın enerji təhlükəsizliyi

26 iyun 2012-ci ildə İstanbulda imzalanan Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri (TANAP) sazişi Cənub Qaz Dəhlizinin onurğa sütununu təşkil etdi. 2018-ci il iyunun 12-də Əskişəhərdə istifadəyə verilən TANAP “Şahdəniz-2” yatağındakı qazı Türkiyə ərazisi boyunca keçirərək Avropa sərhədində Trans-Adriatik Boru Kəmərinə (TAP) bağladı.

TANAP vasitəsilə Türkiyəyə illik 6 milyard kubmetr, Avropa ölkələrinə isə 10 milyard kubmetr təbii qaz nəql olunmağa başlandı (mərhələli şəkildə ötürücülük qabiliyyətinin 31 milyard kubmetrə

çatdırılması nəzərdə tutulur). Bu layihə Türkiyənin “Energy Hub” (Enerji Qovşağı) strategiyasını reallaşdırdı, Azərbaycanı isə Avropa İttifaqının strateji və etibarlı tərəfdaşı statusuna ucaltdı.

3. Hərbi təlimlər, təhsil və ordu modelinin NATO standartlarına uyğunlaşdırılması

2000–2020-ci illər intervalında Azərbaycan-Türkiyə hərbi əməkdaşlığı iki ölkənin milli təhlükəsizlik siyasətinin əsas dayacağına çevrilmişdir. Bu dövrdə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin Türkiyə Silahlı Qüvvələri (TSK) standartlarına (NATO idarəetmə və taktik konseptinə) keçidi istiqamətində ardıcıl islahatlar aparılmışdır. Köhnə sovet doktrinal yanaşması əvəzinə çevik, yüksək manevr qabiliyyətinə malik, operativ idarəetmə strukturları və xüsusi təyinatlı birləşmələr formalaşdırılmışdır.

İki ölkə hərbi hava və quru qoşunlarının iştirakı ilə hər il keçirilən “TurAz Qartalı”, “Mustafa Kemal Atatürk” və “Sarsılmaz Qardaşlıq” birgə hərbi manevrləri şəxsi heyətin döyüş uzlaşmasını, birgə qərargah planlaşdırmasını və real döyüş şəraitində operativ qarşılıqlı fəaliyyət imkanlarını maksimum səviyyəyə çatdırmışdır. Eyni zamanda minlərlə azərbaycanlı zabıt Türkiyənin Harp Okulları, GATA və Harp Akademiyalarında təhsil alaraq Azərbaycan Ordusunun peşəkar kadr korpusunu təşkil etmişdir.

3.1. Müdafiə sənayesi sahəsində integrasiya və PUA texnologiyaları

2010-cu illərin ikinci yarısından etibarən Türkiyə müdafiə sənayesinin sıçrayışlı inkişafı Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin texnoloji modernizasiyasına birbaşa təsir göstərmişdir. “Baykar”, “ASELSAN”, “ROKETSAN” və “HAVELSAN” kimi qabaqcıl şirkətlərin istehsalı olan yüksək dəqiqlikli silahlar, raket sistemləri, elektron müharibə avadanlıqları Azərbaycan Ordusunun arsenalına daxil edilmişdir.

Xüsusilə Türkiyə istehsalı “Bayraktar TB2” zərbə-kəşfiyyat pilotsuz uçuş aparatlarının (PUA) və “MAM-L”, “MAM-C” ağıllı sursatlarının Azərbaycan Ordusunda tətbiqi müasir döyüş konsepsiyasında dönüş yaratdı. PUA-lar real vaxt rejimində düşmənin dərinlikdə yerləşən Hava Hücumundan Müdafiə (HHM) sistemlərini, zirehli texnikasını və komanda məntəqələrini minimal risklə və yüksək dəqiqliklə məhv etmək imkanı qazandırdı.

3.2. İkinci Qarabağ Müharibəsinə qədər hərbi əməkdaşlığın rol və Zəfərə aparan yol

2000–2020-ci illərdə həyata keçirilmiş hərbi-strateji hazırlıqlar, doktrinal uyğunlaşma və texnoloji integrasiya 2020-ci ilin sentyabrında başlayan 44 günlük Vətən müharibəsində tarixi Zəfərin əsas sütununa çevrildi. Türkiyənin Azərbaycana göstərdiyi mənəvi, siyasi və diplomatik dəstək, eləcə də yüksək texnologiyalı silahların effektiv istifadəsi Zəfəri şərtləndirən başlıca amillər oldu.

20 illik hərbi tərəfdaşlığın məntiqi nəticəsi olaraq, Vətən müharibəsindən sonra – 15 iyun 2021-ci ildə imzalanmış "Şuşa Bəyannaməsi" ilə iki ölkə arasında hərbi-strateji müttəfiqlik hüquqi baxımdan zirvə nöqtəsinə yüksəldilmişdir.

4. Türk Şurası, TÜRKSOY və YTB-nin fəaliyyəti

Azərbaycan və Türkiyə ikitərəfli əlaqələrlə yanaşı, Türk Dünyasının institusional birliyinin təmin olunmasında lokomotiv rolunu oynamışlar. 3 oktyabr 2009-cu ildə Naxçıvan şəhərində imzalanmış tarixi Naxçıvan Sazişi ilə Türk Dili Danışan Ölkələrin Əməkdaşlıq Şurası (Türk Şurası, hazırkı Türk Dövlətləri Təşkilat - TDT) təsis edildi. Naxçıvan Sazişi Türk dünyasının siyasi və iqtisadi integrasiyasında yeni era açdı.

TÜRKSOY, TÜRKPA (Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyası) və Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu vasitəsilə ortaq türk dili, tarixi, əlifbası, mədəni irsin bərpası üzrə geniş layihələr icra olundu. Eyni zamanda Türkiyənin Yurtdışı Türkler və Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) xətti ilə minlərlə azərbaycanlı gəncə təhsil qrantları verildi.

4.2. Mədəni-humanitar əlaqələrin siyasi-strateji təsir mexanizmləri

Mədəni-humanitar sahədə həyata keçirilən siyasət təkcə cəmiyyətlər arasında mənəvi bağlılıq yaratmaqla kifayətlənməmiş, həm də dövlətlərarası siyasi-strateji ittifaqın xalqlar səviyyəsində sarsılmaz sosial bünövrəsini formalaşdırmışdır. Media sahəsində birgə fəaliyyət, ortaq yayım platformaları və diaspor təşkilatlarının koordinasiyalı işi xaricdə hər iki ölkənin milli maraqlarının vahid cəbhədən müdafiə olunmasını təmin etmişdir.

NƏTİCƏ

2000–2020-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Cümhuriyyəti arasında qurulmuş çoxşaxəli münasibətlər beynəlxalq münasibətlər praktikasında misli görünməmiş strateji tərəfdaşlıq və qardaşlıq modelidir. Tədqiqatın yekunları göstərir ki:

- Siyasi müstəvidə: YSƏŞ-in təsis və 2010-cu il Strateji Tərəfdaşlıq Müqaviləsi iki ölkənin xarici siyasətini vahid platformada birləşdirmişdir.
- İqtisadi-enerji müstəvisində: BTC, BTƏ, TANAP və BTQ kimi meqa layihələr Azərbaycan və Türkiyəni Avrasiyanın əsas enerji və logistika qovşağına çevirmişdir.
- Hərbi-təhlükəsizlik müstəvisində: TSK standartlarına keçid, birgə təlimlər və PUA texnologiyalarının tətbiqi 2020-ci il 44 günlük Vətən müharibəsində Zəfərin hərbi-texniki təməlini qoymuşdur.
- Mədəni-humanitar müstəvidə: 2009-cu il Naxçıvan Sazişi və Türk Şurasının təsis Türkdünyasının birliyi istiqamətində dönüş nöqtəsi olmuşdur.

ƏDƏBİYYATLAR

1. Əliyev, İ. H. (2003–2020). *İnkişaf — məqsədimizdir* (Çoxcildlik). Azərənəşr.
2. Əliyev, H. Ə. (2000–2003). *Müstəqilliyimiz əbədidir* (Çoxcildlik). Əziz.
3. Qasımlı, M. (2021). *Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991–2020)*. Elm.
4. Həsənov, A. (2015). *Azərbaycanın xarici siyasəti: konseptual əsaslar və praktiki nəticələr*. Zərdabi.
5. Məmmədov, N. (2018). *Xarici siyasət və milli maraqlar*. Çəşioğlu.
6. Çelik, H. (2021). *Türkiyə-Azərbaycan İlişkileri (2000-2020)*. Nobel Yayınları.
7. Aras, B. (2019). *Turkey and the Caucasus: Foreign Policy and Security*. Routledge.
8. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi. (2000–2020). *Rəsmi arxiv və bəyanatlar*.
9. T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Arşiv*. <https://www.mfa.gov.tr>
10. TANAP və Bakı-Tbilisi-Qars layihələrinə dair rəsmi hesabatlar (2006–2020).
11. Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında Strateji Tərəfdaşlıq və Qarşılıqlı Yardım haqqında Müqavilə (2010, 16 avqust).

ABSTRACT

AZERBAIJAN-TURKEY RELATIONS (2000–2020): FROM STRATEGIC PARTNERSHIP TO ALLIANCE

Elgun Mammadov

Nakhchivan State University, Nakhchivan, Azerbaijan

The article comprehensively studies the dynamics of the multifaceted strategic partnership and alliance relations formed between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey during 2000–2020, the contractual-legal basis, transnational energy and transport-logistics projects, military-strategic cooperation mechanisms, and cultural-humanitarian integration processes. In the first two decades of the 21st century, bilateral relations based on the formula of the National Leader Heydar Aliyev “One nation, two states” were transferred to the institutional level through the High-Level Strategic Cooperation Council (HLSC) and strengthened on geoeconomic pillars with the Baku-Tbilisi-Ceyhan, Baku-Tbilisi-Erzurum, TANAP and Baku-Tbilisi-Kars mega projects. In particular, the adaptation of the Azerbaijani Armed Forces to the Turkish Armed Forces (TAF) model, joint military exercises and integration in the defense industry (UAV technologies) created an important military-technical and doctrinal basis for the Victory in the 44-day Patriotic War of 2020. The article also scientifically analyzes the political-strategic impact mechanisms of cultural-humanitarian relations through the Nakhchivan Agreement (2009) and the Turkic Council, TURKSOY, YTB.

Keywords: Azerbaijan, Turkey, strategic alliance, BTC, TANAP, BTK, military cooperation

